

การนำเสนอภาพลักษณ์ใหม่ของสตรีในสังคมไทย ผ่านตัวละครเอกหญิงในบทละครรัชกาลที่ 6 Portrayal of New Women Images in Thai Society through Female Protagonists in King Rama VI's Play Scripts

ธนสิน ชุตินทรานนท์ (Thanasin Chutintaranond)¹

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งนำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครเอกหญิงในบทพระราชนิพนธ์เรื่องมัทนะพาธาและสวาทิตรี ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กับพระราชกรณียกิจด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสตรีอันเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาประเทศไทยสู่ความเป็นอารยประเทศ ในรัชสมัยของพระองค์พบว่า ทรงมุ่งพัฒนาสตรีที่สำคัญ 2 เรื่อง ได้แก่ 1) การศึกษาของสตรี และ 2) สิทธิและหน้าที่ของสตรี เมื่อศึกษาเปรียบเทียบกับตัวละครเอกหญิงในบทละครพระราชนิพนธ์ทั้ง 2 เรื่อง พบว่า นางมัทนาจากเรื่องมัทนะพานำเสนอภาพลักษณ์ของการมีสิทธิในการเลือกคู่ครองของสตรี และการกระทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมของสตรี ในขณะที่นางสวาทิตรี จากเรื่องสวาทิตรีนำเสนอภาพลักษณ์ของสตรีผู้มีความรู้ทางอักษรศาสตร์ และวาทศิลป์ รวมถึงการทำหน้าที่ปกป้องบุคคลอันเป็นที่รัก ซึ่งค่านิยมของสังคมกำหนดให้เป็นหน้าที่ของบุรุษ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการนำศิลปะการละครมาใช้เป็นเครื่องมือในการชี้แนะสังคม และนำเสนอภาพลักษณ์ของสตรีที่สอดคล้องกับพระราโชบายในการปกครองประเทศ

คำสำคัญ: การสื่อสาร, บทละคร, พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ภาพลักษณ์, สตรีศึกษา

¹ ภาควิชาวาทวิทยาและสื่อสารการแสดง คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Abstract

This article aimed to analyse the relationship between female protagonists in King Rama VI's Madanabadha and Sawitri and his royal duties of upgrading women's quality of life which was a part of a civilized process. In his era, his majesty the king focused on women's education, rights and duties. The results showed that Madana, a protagonist from Madanabadha, represented women's rights in marriage and women's duty to public affairs. Meanwhile, Sawitri, a protagonist from the play, illustrated women's wisdom and duty of protecting her husband which was men's normal responsibility. Moreover, King Rama VI's play scripts were the explicit examples of the use of drama as a leading tool to govern Thai society.

Keywords: Communication, Image, King Rama VI, Play Script, Women's Studies

บทนำ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ใต้รับการยกย่องจากองค์การ การศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ให้เป็นบุคคล สำคัญของโลกด้านวัฒนธรรม ตั้งแต่เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2524 พระอัจฉริยภาพ และพระปรีชาญาณของพระมหากษัตริย์พระองค์นี้เป็นที่รับรู้อย่างกว้างขวาง ทั้งในระดับชาติ และระดับนานาชาติ ประยูร เบญจวงศ์ (2532, หน้า 3) ระบุว่า “พระองค์ทรงเป็นจอมปราชญ์ในหลาย ๆ ด้านในขณะเดียวกัน กล่าวคือ ทรงเป็น นักการทหาร นักการเมือง นักประวัติศาสตร์ นักปราชญ์ นักประพันธ์ นักหนังสือพิมพ์ นักอักษรศาสตร์ นักกวี นักวรรณคดี นักศิลปิน นักประชาธิปไตย และนักการศาสนา พร้อม ๆ กัน ซึ่งยังไม่ปรากฏว่ามีพระมหากษัตริย์พระองค์ใดเป็นได้เหมือนพระองค์เลย”

พระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สะท้อน ให้เห็นถึงที่มาแห่งความเป็น “จอมปราชญ์” และพระราชวิสัยทัศน์อันกว้างไกลที่จะ พัฒนาสยามประเทศสู่ความเป็นสมัยใหม่ที่ทัดเทียมอารยประเทศอย่างสมบูรณ์ ปิยนาด นุนาค และคณะ (2554, หน้า 3) ระบุว่า “พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า

เจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินสยามพระองค์แรกที่เสด็จไปทรงศึกษาวิทยาการ ตะวันตกในทวีปยุโรป จึงทรงเข้าพระราชหฤทัยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของ ตะวันตกชัดเจน ทรงสามารถคาดการณ์สิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตของโลกตะวันตกได้” ด้วยเหตุนี้เมื่อพระองค์ขึ้นครองราชย์ต่อจากพระราชบิดาแล้ว จึงมีพระราชประสงค์ ที่จะปรับเปลี่ยนสังคมและวัฒนธรรมไทยหลายประการผ่านเครื่องมือการสื่อสาร รูปแบบต่าง ๆ ที่สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้ครอบคลุมทั้งชนชั้นปกครอง และไพร่ฟ้าประชาชน ซึ่งเครื่องมืออันเป็นพระราชนิยมของพระองค์ประการหนึ่ง คือ บทละคร ทั้งนี้พระราชโอรสของพระองค์ที่นับว่ามีความสำคัญยิ่ง ได้แก่ การพลิกโฉมภาพลักษณ์ใหม่ของสตรีสยาม ดังที่ปรากฏในข้อความตอนหนึ่ง อันแสดงพระราชประสงค์ความว่า “ขอจงส่งสารผู้หญิงและเด็กสาวของเราบ้าง ขอจงช่วยให้เขาได้รับความยุติธรรมและเสมอภาค ขอจงช่วยให้เขาได้รับเกียรติยศ อย่างที่เขาควรจะได้ในฐานะที่จะเป็นมารดาแห่งชาติเรา” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2553, หน้า 48)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับศิลปะการละคร

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนับเป็นปราชญ์ผู้เปี่ยมด้วยความรอบรู้ ด้านศิลปะการละครอย่างรอบด้าน เช่น การเขียนบทละคร (playwriting) การแสดง (acting) การกำกับการแสดง (directing) ฯลฯ เมื่อค้นคว้าพระราชประวัติพบว่า ทรงสัมผัสงานละครตั้งแต่ครั้งทรงพระเยาว์ กล่าวคือ “เกี่ยวกับการแสดงมีการแต่งพระองค์ ที่เรียกว่า “แฟนซีเดรส” ในวันปีใหม่ รวมทั้งเจ้านายพี่น้อง ทรงแต่งพระองค์ในการแสดง ละครเรื่อง “นิทราชาคริต” โดยแสดงเป็นพระนางไซบีเด ตั้งแต่ทรงพระเยาว์” (พูนพิศ อมาตยกุล, 2554, หน้า 4)

เมื่อพระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษ อันเป็น ประเทศที่การละครเฟื่องฟูอย่างยิ่ง พระองค์ก็หาได้ละทิ้งการเพิ่มพูนความรู้ และ ประสบการณ์ด้านศิลปะการละคร กล่าวคือ “นอกจากการศึกษาตามหลักสูตรแล้ว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ได้ทรงเข้าร่วม ในสมาคมต่าง ๆ และทอดพระเนตรการแสดงในโรงละครอันเป็นความรู้นอกห้องเรียน ทำให้สนพระราชหฤทัยการแต่งบทละครและการแสดงละครมาตั้งแต่ครั้งนั้น”

(ปิยนาด บุนนาค และคณะ, 2554, หน้า 4) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้เวลาอันว่างเว้นจากการศึกษาเล่าเรียนของพระองค์ ที่แอสคอต (Ascot) ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากกรุงลอนดอนเท่าใดนัก ในการวิจักษณ์ วิจาร์ณ และวิพากษ์ ผลงานการละครที่จัดแสดงอยู่ในประเทศอังกฤษ ดังมีหลักฐานปรากฏชัดเจน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2436 เป็นต้นมา กล่าวคือ “ทรงวิจาร์ณการละครอย่างง่าย ๆ ตั้งแต่พระชนมายุ 13 พรรษา ทรงพระราชนิพนธ์ บทละคร ตั้งแต่พระชนมายุ 14 พรรษา ทรงจัดการแสดงละครในงานเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ สถานอัครราชทูตไทย ณ กรุงลอนดอน ตั้งแต่พระชนมายุ 15 พรรษา และทรงแสดงละครบนเวที ตั้งแต่พระชนมายุ 16 พรรษา” (ปิ่น มาลากุล, 2531, หน้า 36)

เมื่อพระองค์เสด็จพระราชดำเนินกลับสู่สยามประเทศทรงนำความรู้ และประสบการณ์ที่สั่งสมด้านศิลปะการละครมาใช้อย่างหลากหลายอันสะท้อนถึงพระอัจฉริยภาพที่โดดเด่นอย่างยิ่ง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนับว่าเป็นผู้ริเริ่มการใช้ละครการศึกษาในประเทศไทย ผ่านรูปแบบการเล่นบทบาทสมมติ (role play) เพื่อสอนความรู้เรื่องต่าง ๆ แก่ข้าราชการบริพาร เช่น ระเบียบวินัย การฝึกหัดให้ปกครองตัวเอง เป็นต้น การสอนในลักษณะนี้เป็นเรื่องใหม่ในสังคมไทย ณ ขณะนั้นซึ่งถูกมองว่าเป็นเพียงการเล่นสนุกเท่านั้น ทว่าแท้จริงแล้วกลับเป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่มีประโยชน์ เพราะ “ก่อให้เกิดกระบวนการลงมือทำ ที่ทำให้ผู้เรียนเกิดความทรงจำในระยะยาว พัฒนาครอบครัวทั้งด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย” (ธนสิน ชุตินธรานนท์, 2559, หน้า 208)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่เพียงนำการเล่นบทบาทสมมติ มาใช้ในการสร้างความรู้ความเข้าใจ และปรับเปลี่ยนทัศนคติของข้าราชการบริพารของพระองค์ หากแต่พระองค์ยังเป็นนักเขียนบทละครที่มีความสามารถโดดเด่นอย่างยิ่ง แม้ว่าพระราชกรณียกิจในฐานะพระมหากษัตริย์ที่ต้องปกครอง และพัฒนาประเทศ จะทวีเพิ่มขึ้นเพียงใด กระนั้นพระองค์ก็ทรงพระราชนิพนธ์บทละครอย่างต่อเนื่อง ปิ่น มาลากุล (2520, หน้า 3-4) ระบุว่า “ข้าพเจ้าก็ได้ทำตามอย่างนักศึกษาค้นคว้า รวบรวมรายชื่อพระราชนิพนธ์บทละคร ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผลปรากฏว่าละครพระราชนิพนธ์มีรวม 120 เรื่องพอดี จะหาใครได้ในโลกนี้

ทั้งไทยและเทศที่สร้างวรรณกรรมบทละครไว้ให้แก่โลกเป็นจำนวนร้อยเท่าเทียมกับพระองค์ ในระยะเวลาประมาณ 20 ปีเท่านั้น” ที่สำคัญผลงานบทละครของพระองค์ ล้วนเปี่ยมด้วยคุณภาพ ดังที่ปรากฏว่าบทละครพระราชนิพนธ์ถึง 2 เรื่อง ได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสร กล่าวคือ “มัทนะพาธา” ได้รับการยกย่องเป็นยอดบทละครพูดคำฉันท์ ในปี พ.ศ. 2467 ดังคำประกาศของวรรณคดีสโมสรที่ยกย่องว่า “หนังสือบทละครพูดคำฉันท์เรื่องมัทนะพาธา หรือตำนานแห่งดอกกุหลาบ...เป็นหนังสือแต่งดี เพราะทรงพระราชดำริให้ใช้คำฉันท์เป็นบทละครคนพูด อันเป็นของแปลกในกระบวนวรรณคดีและแต่งได้โดยยาก ยังไม่เคยมีกวีคนใดได้พยายามแต่งมาแต่ก่อน” (รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, 2557, หน้า 11) และ “หัวใจนักบวช” เป็นยอดแห่งบทละครพูด ได้รับคำสรรเสริญจากวรรณคดีสโมสรว่า “มีโครงเรื่องและการดำเนินเรื่องแนบเนียนไม่สับสน มีบทสนทนาที่กะทัดรัด เข้าใจง่าย และเหมาะสมกับบทบาทของตัวละคร” (กัญญรัตน์ เวชชศาสตร์, 2557, หน้า 14) ความประณีต และความละเอียดลออที่ปรากฏในบทละครพระราชนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ ของพระองค์นับเป็นคุณสมบัติอันสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นนักเขียนบทละครโดยแท้ ดังจะเห็นได้จากบทละครเรื่อง “ศกุนตลา” ที่พระองค์ทรงเอาพระราชหฤทัยใส่ปรับปรุงแก้ไขในรายละเอียดต่าง ๆ ให้สมบูรณ์อยู่เสมอกระทั่งพบว่ามีความถึง 4 ส่วนวนด้วยกัน นอกจากนี้พระองค์ “ทรงเป็นผู้พระราชทานกำเนิดละครพูดในประเทศไทย” (ปิยวดี มากพา, 2554, หน้า 41) อีกด้วย

คุณภาพของบทละครพระราชนิพนธ์ที่ได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสร นับเป็นหลักฐานลายลักษณ์เชิงประจักษ์อันแสดงให้เห็นถึงความเป็นปราชญ์ด้านศิลปะการละคร และเป็นผู้ริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ให้แก่แวดวงวรรณศิลป์ คุณค่าของบทละครพระราชนิพนธ์ของพระองค์มีหลายประการ ทั้งทางด้านวรรณศิลป์ และด้านสังคม ปิ่น มาลากุล (2520, หน้า 50) ระบุถึงประโยชน์ด้านวรรณศิลป์ ความว่า “ประโยชน์อันยิ่งใหญ่ของพระราชนิพนธ์บทละคร คือที่เกี่ยวกับการสอนบทละครพระราชนิพนธ์บางเรื่องเป็นตัวอย่างของการประพันธ์กาพย์ กลอน และฉันท์ เป็นตัวอย่างของการแปล” ส่วน ปิยวดี มากพา (2554, หน้า 42) ระบุถึงประโยชน์ด้านสังคมความว่า “พบว่าในการทรงพระราชนิพนธ์และการสร้างละครในพระองค์มีลักษณะเด่นในด้านการครอบงำอุดมการณ์ เผยแพร่แนวความคิด

เรื่องรูปแบบของ ขนบธรรมเนียมประเพณีแบบใหม่ที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมไทยและชาติตะวันตก เพื่อปรับทัศนคติของประชาชนให้ทัดเทียมอารยประเทศ”

พระราชกรณียกิจด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตสตรีสยาม

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระมหากษัตริย์นักพัฒนาที่มุ่งยกระดับความเสมอภาค และความเท่าเทียมในสยามประเทศให้ทัดเทียมอารยประเทศ และนับเป็น “พระเจ้าแผ่นดินสยามพระองค์แรกที่ได้เดินทางรอบโลก และทอดพระเนตรความเจริญของโลกเก่า โลกใหม่ และโลกเอเชียสมัยใหม่” (ปิยนาด บุนนาค และคณะ, 2554, หน้า 3) ด้วยเหตุนี้การมุ่งสร้างภาพลักษณ์สตรีชาวสยามขึ้นใหม่จึงเป็นพระราชกรณียกิจหนึ่งในกระบวนการพัฒนาภูมิปัญญาของสังคมไทยซึ่ง “ได้แก่การพัฒนาความรู้ความสามารถในทุก ๆ ด้านให้บังเกิดแก่ประชาชนทุกระดับชั้นทุกเพศ ทุกวัย และทุกสังคมไทย เพื่อให้เขาเหล่านั้นสามารถดำรงตนอยู่ในสังคมแวดล้อมได้อย่างมีความสุขตามควรแก่อัตภาพ” (ประยูร เบญจวงศ์, 2532, หน้า 6)

ดังที่ได้กล่าวแล้วในบทหน้า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์อย่างแรงกล้าที่จะสร้างความยุติธรรม และความเสมอภาคของ “ผู้หญิงและเด็กสาว” ให้ทัดเทียมกับบุรุษ ดังนั้นตลอดรัชสมัยของพระองค์จึงปรากฏพระราชกรณียกิจมากมายที่มุ่งไปสู่เป้าหมายข้างต้น ในบทความนี้จะนำเสนอพระราชกรณียกิจที่สำคัญพอสังเขป ได้แก่

1. พระราชกรณียกิจด้านการศึกษาของสตรี

ก่อนหน้ารัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การถ่ายทอดความรู้วิชา “กุลสตรี” จำกัดอยู่เฉพาะสตรีฝ่ายใน ซึ่งประกอบไปด้วย 2 รูปแบบ ได้แก่ 1) การศึกษาวิชาแนวประเพณีนิยม มีกลุ่มเป้าหมาย คือ เจ้านาย และข้าหลวง เป้าประสงค์สำคัญ คือ การพัฒนาให้สตรีที่ปฏิบัติงานฝ่ายในมีความเป็น “กุลสตรี” ดังนั้นการศึกษารูปแบบนี้จึงมุ่งเน้น คุณลักษณะของสตรีในอุดมคติที่ต้องเปี่ยมด้วยความสามารถในการประคองประคอง และการทำงานบ้านงานเรือนต่าง ๆ 2) การศึกษาด้านอักษรศาสตร์ มีกลุ่มเป้าหมายจำกัดเฉพาะพระบรมวงศานุวงศ์และบุตรธิดาของขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่ถวายตัวเข้ามารับราชการสนองพระเดชพระคุณ

เป้าประสงค์สำคัญ คือ การอ่านออกเขียนได้ ทั้งนี้ สาระ มีผลกิจ (2551, หน้า 183-184) ระบุว่า “การศึกษาทางอักษรศาสตร์สำหรับพระเจ้าลูกยาเธอและพระเจ้าลูกเธอ นั้น ตามธรรมเนียมที่ปฏิบัติมาแต่ครั้งรัชกาลที่ 1 ระดับต้นจะศึกษากับครูผู้หญิงใน พระบรมมหาราชวัง กล่าวคือ พอพระชันษาได้ 3 ชันษา จะตั้งต้นเรียนหนังสือไทย ไปจนถึงพระชันษาราว 7 พรรษา เมื่อเข้าสู่การศึกษาระดับสูง จะแยกให้พระองค์ชาย เรียนกับครูผู้ชาย ส่วนพระองค์หญิงแยกไปเรียนกับครูผู้หญิง เพราะวิชาที่เรียน ในตอนนี้เริ่มแตกต่างกัน”

การศึกษาด้านอักษรศาสตร์ได้ขยายขอบเขตครอบคลุมกลุ่มสตรีสามัญชน ในราชสำนักผู้เป็นบุตรของขุนนางคบหาอยู่บ้าง ทว่าความรู้ที่เปิดโอกาสให้สตรีกลุ่มนี้ ได้ศึกษาก็คือเป็นเพียงความรู้ขั้นต้นเท่านั้น และมักจะไม่ได้รับการสนับสนุนให้เรียนต่อ ในขั้นสูง ดังที่สาระ มีผลกิจ (2551, หน้า 185) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า “สตรีชาววังมักถูก จำกัดไม่ให้ศึกษาระดับสูงมากนัก การให้ความรู้แก่สตรีที่เข้ามาอยู่ในเขตพระราชฐาน ชั้นในจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น แม้จะมีส่วนที่ได้รับอิทธิพลการศึกษาแบบตะวันตก แต่หลักการสำคัญยังคงมุ่งหล่อหลอมให้สตรีเหล่านั้นดำรงเอกลักษณ์ “หญิงชาววัง” ทั้งในด้านการประพฤติปฏิบัติและวิธีคิดเป็นหลัก” ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า การศึกษาของสตรีฝ่ายในเป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นทักษะการเป็นกุลสตรีมากกว่าทักษะ การอ่านออกเขียนได้ นอกจากนี้โอกาสให้การศึกษายังจำกัดเพียงเฉพาะสตรีฝ่ายใน เท่านั้น หาได้ครอบคลุมชาวบ้านสามัญชนไม่ อีกทั้งการศึกษาของสตรีฝ่ายใน ก็ถูกกีดกันตามระดับของชนชั้นอีกด้วย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเล็งเห็นถึงข้อจำกัดดังกล่าว และทรงตระหนักถึงความสำคัญในการศึกษาของสตรีชาวสยาม เพื่อพัฒนาให้มี สติปัญญาเฉลียวฉลาด และสามารถอ่านออกเขียนได้ ด้วยเหตุนี้ในปี พ.ศ. 2456 จึงมีพระราชดำริสร้างทรัพย์สิน “อาจารย์ฝ่ายสตรี” ของประเทศ โดยมุ่งจัดสถานที่ สำหรับรับเด็กหญิงที่อยู่ในหัวเมืองต่าง ๆ มาฝึกหัดวิชาครู ควบคู่ไปกับจรรยาและ ทักษะชีวิต ในรูปแบบของโรงเรียนประจำ ดังความตอนหนึ่งว่า

“ด้วยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ได้ทรงยก ที่วังเก่า ถวายเปนของรัฐบาล เพื่อให้จัดเปนสถานศึกษาฝ่ายสตรี... กระทรวงธรรมการจึงได้รับจัดเปนโรงเรียน และประกาศรับเด็กหญิง

หัวเมืองทั่วทุกมณฑลมาฝึกหัดวิชาครูที่นั่น ให้เป็นที่อยู่และเป็นที่พักผ่อน วิชาด้วยครึ่งจัดพร้อมแล้วจึงได้นำความขึ้นกราบบังคมทูล พระกรุณา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชหฤทัยปราโมทย์ ทรงอนุโมทนาพระกุศลนี้ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน นามว่า “โรงเรียนเบญจมราชาลัย””

(ราชกิจจานุเบกษา, 2456, หน้า 2240)

การจัดตั้งโรงเรียนสตรีตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัวไม่ได้จำกัดอยู่ เพียงเฉพาะในพระนครเท่านั้น และคงจะดำรงอยู่ไม่ได้ หากปราศจากพระราชทุนทรัพย์ของพระองค์ และพระบรมวงศานุวงศ์ที่คอยสนับสนุน จุนเจืออยู่เป็นนิตย์ ด้วยเหตุนี้ในรัชกาลของพระองค์จึงปรากฏการจัดตั้งโรงเรียนสตรี ในหัวเมืองต่าง ๆ ด้วย เพื่อขยายโอกาสทางการศึกษาแก่สตรีอย่างเป็นรูปธรรม ดังมีหลักฐานปรากฏ อาทิ

“ด้วยเมื่อคราวงานเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2456 นั้น สมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ได้ทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงิน 50,000 บาท มาয়ั้งกระทรวง มหาดไทยเพื่อสำหรับจัดตั้งโรงเรียนสตรีขึ้นเป็นตัวอย่างที่กรุงเก่าโรง 1 ที่เมืองนครปฐมโรง 1 แลที่เมืองราชบุรีโรง 1”

(ราชกิจจานุเบกษา, 2457, หน้า 428)

การจัดตั้งโรงเรียนสตรีเพื่อพัฒนาสตรีสามัญชนให้มีโอกาสได้เรียนหนังสือ เพิ่มพูนความรู้ และความสามารถอ่านออกเขียนได้นับเป็นพระราชโอบายที่กระจาย การศึกษาสู่สามัญชนอย่างกว้างขวาง กระนั้นก็ยังปรากฏอุปสรรคมากมาย ซึ่งหนึ่งในนั้น คือ การไม่เห็นความสำคัญของการรู้หนังสือของคนไทย อีกทั้งครอบครัว คนไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชั้นได้ปกครองยังเห็นประโยชน์ของแรงงาน มากกว่า การอ่านออกเขียนได้ ดังนั้นจึงไม่มีมส่งบุตรธิดาเข้าศึกษาเล่าเรียน ต่อมาพระองค์ จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ออกพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ขึ้นเป็นครั้งแรก ซึ่งนับเป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของระบบการศึกษาไทย

ให้มีความทัดเทียมกับอารยประเทศ และเปิดโอกาสให้เด็กหญิงได้มีโอกาสเรียนหนังสือ ถ้วนหน้า ดังมีความปรากฏชัดเจนดังนี้

“มีพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี
ศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้า ดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศ
ให้ทราบทั่วกันว่า บัดนี้เป็นกาลสมควรจะจัดประถมศึกษาให้แพร่หลาย
และให้เจริญยิ่งขึ้นในพระราชอาณาจักร”

(ราชกิจจานุเบกษา, 2564, หน้า 246)

ด้วยเหตุนี้ในมาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2564 จึงกำหนด
นิยามไว้ชัดเจนว่า “คำว่า “เด็ก” หมายความว่า ทั้งเด็กชายและเด็กหญิง ไม่ว่าในทีไร”
(ราชกิจจานุเบกษา, 2564, หน้า 248) และในมาตรา 5 กำหนดว่า “เด็ก” ทุกคนที่มี
อายุตั้งแต่ 7 ปีบริบูรณ์ต้องเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาจนอายุได้ 14 ปีบริบูรณ์”
(ราชกิจจานุเบกษา, 2564, หน้า 248) และในมาตรา 7 ได้ระบุเพิ่มเติมว่า “เมื่อเด็ก
คนใดอายุได้ 14 ปีบริบูรณ์ยังอ่านและเขียนภาษาไม่ได้พอสมควร ต้องเขยิบเขตร
ที่บังคับให้เรียนอยู่ในโรงเรียน ออกไปอีกจนกว่าเด็กคนนั้นจะอ่านและเขียนภาษาไทย
ได้พอสมควร” (ราชกิจจานุเบกษา, 2564, หน้า 249)

ข้อความต่าง ๆ ที่ปรากฏในพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2564 นี้
แสดงให้เห็นถึงการเอาพระราชหฤทัยใส่ของพระองค์ที่มีพระราชปณิธานจะขยาย
ขอบเขตทางการศึกษาให้เด็กหญิง และสตรีชาวสยามให้สามารถอ่านและเขียน
ภาษาไทยได้ เพื่อเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ ดำรงชีพ ตลอดจนช่วยเหลือ
ยังประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง อันจะยังประโยชน์ให้คนในชาติทุกคนพ้นจากข้อกล่าว
หาในการเป็น “บ้านป่าเมืองเถื่อน” และมีความเป็นอารยประเทศดังประเทศอื่น ๆ
ปิยนาค บุนนาค และคณะ (2554, หน้า 34) สรุปว่า “การจัดการศึกษาในรัชสมัย
ดำเนินไปอย่างเป็นขั้นตอน เริ่มจากการตั้งโรงเรียนโดยเฉพาะโรงเรียนวิชาชีพต่าง ๆ ขึ้น
ตามเวลาอันสมควร ต่อจากนั้นทรงวางพื้นฐานการศึกษาแก่เยาวชนไทยทั้งชาย
และหญิง โดยการประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษา เพื่อจัดให้มีการจัดการศึกษา
ภาคบังคับทั่วประเทศ”

การจัดการศึกษาเฉพาะทางสำหรับสตรีอีกประเภทหนึ่งควบคู่กับการก่อกำเนิด
โรงเรียนผลิตครูสตรี คือ โรงเรียนผลิตพยาบาล ดังที่ปรากฏในพระราชดำรัสตอบ

ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการเปิดโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ตอนหนึ่งความว่า “ควรมีโรงพยาบาลขึ้นโรงหนึ่ง เพื่อประสงค์ให้เป็นที่พักหัดนายแพทย์ ฝ่ายทหาร แลหัดคนพยาบาลให้ชำนาญ” (ราชกิจจานุเบกษา, 2457, หน้า 568) ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเพิ่มพื้นที่สำหรับการมีตัวตน และเปิดโอกาสแก่สตรีสยามให้สามารถพัฒนาตนเองเทียบเท่าบุรุษ

2. พระราชกรณียกิจด้านการส่งเสริมสิทธิและหน้าที่ของสตรี

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของสตรีสยาม ควบคู่การยกระดับคุณภาพชีวิตของสตรีในรัชสมัยของพระองค์ปรากฏปัญหาอันเกี่ยวเนื่องกับสตรีหลายประการ ซึ่งเป็นการบิดา และลดรอนสิทธิของสตรี เช่น

1) การบังคับบุตรแต่งงานโดยไม่สมัครใจของบิดามารดา

บิดามารดาหลายบ้านบังคับให้บุตรของตนแต่งงานโดยไม่สมัครใจ เพื่อแลกกับเงินทองในลักษณะของการขายลูกสาวให้ผู้ชาย ดังที่ทรงมีพระราชวินิจฉัยว่า “ในสมัยนี้มีหญิงสาวเป็นอันมากที่บิดามารดาขายเอาเงินใส่กระเป่าและส่งตัวลูกสาวให้แก่ผู้ชายซื้อโดยมิได้ไต่ถามความเห็นของหญิงนั้นเลย ความเห็นของหญิงนั้นไม่เป็นข้อสำคัญ...บางที่ถ้าเขาไม่รักตามที่มิตัวอย่างอยู่เนื่อง ๆ หญิงนั้นก็เท่ากับตกนรกทั้งเป็น” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2553, หน้า 43)

2) การขาดหลักฐานแสดงความเป็นสามีภรรยา

ในรัชสมัยของพระองค์เกิดคดีความฟ้องร้องเรื่องมรดกเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะเมื่อหญิงชายอยู่กันกิน ทว่าเมื่อฝ่ายชายเสียชีวิตแล้ว ฝ่ายหญิงนั้นขาดหลักฐานอันแสดงถึงความเป็นภรรยาโดยชอบธรรมซึ่งส่งผลต่อการทำงานของศาลในการพิจารณาคดีแบ่งทรัพย์สินมรดก ดังที่พระองค์ทรงระบุไว้ว่า “การที่จะรู้ได้ว่าใครเป็นผู้เลี้ยงกันอย่างไรในเวลานี้ นั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าไม่เป็นของง่ายเลย เหตุจะหาประกาศหรือแจ้งความที่เห็นไม่ได้และจะหาพยานอื่นใด ๆ ก็ไม่มีนอกจากพยานตาเห็น...เวลานี้มีคดีเรื่องมรดกตกค้างอยู่ในศาลเป็นอันมาก ซึ่งทำให้ศาลต้องเสียเวลาเกินควร ด้วยเหตุว่าเกือบจะเหลือวิสัยที่จะพิสูจน์ได้ว่าผู้ร้องขอส่วนแบ่งนั้นเป็นภรรยาของผู้ตายหรือไม่” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2553, หน้า 44)

3) การที่ผู้ชายมีภรรยาหลายคน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปรารถนาถึงกรณีที่ผู้ชายในสมัยของพระองค์นิยมไม่แต่งงานตามประเพณี อันทำให้ฝ่ายหญิงเสียเปรียบหลายประการ อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้ฝ่ายชายสามารถมีภรรยาได้มากกว่า 1 คนอีกด้วย ดังความว่า “คนชั้นหนุ่ม ๆ ของเราพอใจในการมีเมียลับมากกว่าเมียหลวง เพราะว่าในการมีเมียลับนั้นไม่ต้องอะระอุ่นวายอย่างไร การมีเมียน้อยก็เหมือนกันเป็นแต่การเพิ่มจำนวนขึ้นในครอบครัว จึงกระทำกันแต่โดยเสียบ ๆ และบางทีก็โดยลับ ๆ ด้วย” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2553, หน้า 57) นอกจากนี้พระองค์ยังกล่าวถึงสาเหตุที่สนับสนุนให้ค่านิยมดังกล่าวยังคงดำรงอยู่ในสังคมอีกด้วยว่า “ที่จริงข้าพเจ้าจะใคร่ยืนยันว่าเพื่อความสะดวกแห่งการมีเมียหลายคนนี้เองคนจำพวก “แต่งงานโดยธรรมดาโลก” จึงคงได้รับความอุดหนุนของคนไทยสมัยใหม่ขึ้นสูง ๆ อยู่” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2553, หน้า 47)

ปัญหาข้างต้นอันสัมพันธ์กับสถานะของสตรีนั้นนับว่าเป็นปัญหาที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะแก้ไขอย่างเร่งด่วน พระองค์มีพระราชกรณียกิจต่อสตรีซึ่งเป็นฝ่ายถูกเอารัดเอาเปรียบเป็นพิเศษ “เพราะฝ่ายชายนั้นถึงแม้จะแต่งงานมาแล้วสักกี่ครั้งก็ไม่เป็นไร จะหาหญิงใหม่สำหรับแต่งงานได้ใหม่เสมอ แต่ส่วนหญิงถ้าแต่งงานเสียครั้งหนึ่งแล้วก็ยากที่จะหาสามีใหม่ได้” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2553, หน้า 46) ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงมีพระราชโบายส่งเสริมการมีสามีภรรยาเพียงคนเดียว และการให้สิทธิต่าง ๆ แก่ “เอกภรรยา” หรือ “เมียแต่ง” ด้วย รวมไปถึงการจัดระบบด้านการแต่งงานของประชาชนสามัญหลายประการ

ในรัชสมัยของพระองค์ปรากฏการจดทะเบียนสมรสของผู้ชายและผู้หญิงที่ตกลงเป็นสามีภรรยากัน พร้อมทั้งกำหนดขั้นตอนของพิธีกรรมด้วย ดังที่ปรากฏในราชกิจจานุเบกษา (2462, หน้า 625) เรื่อง ข่าวงานเศกสมรสซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวลงทะเบียนการเศกสมรสที่ศาลาว่าการกระทรวงวัง ความว่า “เจ้าบ่าวและเจ้าสาวได้มาพร้อมที่ห้องเสนาบดีกระทรวงวัง ปลัดบัญชาการกระทรวงวัง ได้เชิญกระแสรักษาตรากระทรวงมหาดม ซึ่งทั้ง 2 ฝ่ายจะทะนุบำรุงถนนซึ่งกันและกันฉันสามีภรรยา แลเมื่อเจ้าบ่าวแลเจ้าสาวได้ให้คำมั่นสัญญาตอบกระทำแล้วจึงพร้อม

กั้นลงพระนามและนามในสมุดทะเบียนเสกสมรส มีผู้ที่ได้ลงนามเป็นพยาน” จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงให้เสรีภาพของสตรี ซึ่งในกรณีนี้เป็นสามัญชนมีสิทธิที่จะแสดง ความสมัครใจในการแต่งงาน ซึ่งการประกาศลงในราชกิจจานุเบกษาเช่นนี้ย่อมแสดงให้เห็นอย่างกว้างขวางชัดเจนว่าสตรีในสยามประเทศล้วนมีสิทธิในการตกลงแต่งงานตามความสมัครใจเช่นเดียวกัน อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงการจดทะเบียนสมรส อันเป็นสัญลักษณ์ของการเป็นสามีภรรยาที่สมบูรณ์ตามกฎหมาย ซึ่งจะช่วยเหลือทอน ปัญหาที่จะเกิดขึ้นต่อมาภายหลังได้

การที่พระองค์ทรงตระหนักในความขัดแย้งระหว่างสามีภรรยา นั้น นำไปสู่การให้สิทธิของ “เอกภรรยา” ที่ย่อมมีสิทธิโดยชอบธรรมตามทะเบียนสมรส ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์มีพระบรมราชโองการประกาศพระราชกฤษฎีกาให้ใช้ คำนำนามสตรี พ.ศ. 2460 และพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยคำนำนามสตรี พ.ศ. 2464 ใจความตอนหนึ่งว่า “ข้อ 5 สตรีที่จะใช้คำว่า “คุณหญิง” เป็นคำนำนามได้นั้น เฉพาะแต่ผู้ที่เป้น เอกภรรยาจำพวกเดียว นอกนั้นให้ใช้คำว่า “นาง” เป็นคำนำ” (ราชกิจจานุเบกษา, 2460, หน้า 328) และ “ข้อ 3 (ก) ตามความในข้อ 1 (ค) นั้น จะใช้คำว่า “นาง” เป็นคำนำราชทินนามของสามีได้แต่เฉพาะเอกภรรยา ส่วนภรรยา นอกนั้นให้ใช้คำว่า “นาง” นำนามสกุลของสามี” (ราชกิจจานุเบกษา, 2464, หน้า 243)

สิทธิย่อมเป็นสิ่งคู่กับหน้าที่เสมอ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจัดตั้ง “เสือป่า” สำหรับบุรุษเพื่อเป็นกองกำลังของชาติ ทว่าแท้จริงแล้วสตรี ก็มีหน้าที่ในการทำนุบำรุงชาติด้วยเช่นเดียวกัน พระองค์ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องดังกล่าวของสตรีซึ่งสามารถทำหน้าที่ของบุรุษในการปกป้องสิ่งที่ตนรัก ดังที่ปรากฏในประกาศกระแสพระบรมราชโองการ ทรงชมเชยคุณหญิงพิเชตฯ กับพวกเพื่อนสตรี ที่ได้พร้อมกันช่วยออกเงินซื้อปืนให้เสือป่า ซึ่งในพระบรมราชโองการปรากฏคำกราบบังคมทูลของคุณหญิงพิเชตฯ ความว่า “สตรีซึ่งเป้นเพศที่อ่อนแอไม่สามารถจะกระทำการกรากกรำได้เช่นเพศบุรุษก็จริง แต่เมื่อมาได้ทราบประกาศของเสนาธิการเสือป่า ว่ายังขาดเงินอีกมากที่จะบำรุงกำลังเสือป่าเพื่อรักษาความอิสระเป็นไทยของชาติ ฉะนั้น จึงได้ชักชวนกันเรียวยายออกเงินเพื่อประโยชน์รักษาความอิสระของชาติเกิดเมืองมารดร สาสนา พระมหากษัตริย์ให้ดำรงคงถาวรสืบไป” (ราชกิจจานุเบกษา, 2463, หน้า 1625) ทั้งนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชโองการชมเชย

ความว่า “ซึ่งคุณหญิงพิเชตกับพวกเพื่อนสตรีตามที่กล่าวมาแล้วได้สำแดงความกตัญญูช่วยกันออกเงินเพื่อประโยชน์แก่ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ดังนี้เป็นที่พอพระราชหฤทัยยิ่งนัก พระราชทานชมเชยว่าสมควรเป็นตัวอย่างแก่สตรีทั้งหลายทั่วไป” (ราชกิจจานุเบกษา, 2463, หน้า 1627)

จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯ ให้สตรีมีหน้าที่เช่นบุรุษในการรักษาปกป้องชาติบ้านเมือง ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ซึ่งแม้ว่าจะมีข้อจำกัดทางกายภาพ ก็สามารถร่วมมือร่วมใจปฏิบัติหน้าที่นี้ด้วยวิธีการอื่น ๆ ได้เหมือนกัน ดังนั้นสามารถกล่าวได้ว่า สตรีในยุคสมัยของพระองค์หาได้เป็นเพียงข้างเท้าหลังในการทำนุบำรุงบ้านเมืองอีกต่อไปไม่ หากแต่มีหน้าที่ร่วมมือร่วมใจเพื่อพัฒนาชาติให้เข้มแข็งมั่นคงประหนึ่งบุรุษเพศ ด้วยเหตุนี้ในรัชสมัยของพระองค์จึงนับว่าเป็นช่วงเวลาของการสร้างภาพลักษณ์ใหม่ให้กับสตรีชาวสยาม ซึ่งสอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาประเทศให้มีอารยะตามพระราชประสงค์ อย่างไรก็ตามสื่อสำคัญในการถ่ายทอดพระราโชบายดังกล่าวพบว่า พระองค์ทรงเลือกใช้บทละครที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเป็นเครื่องมือเผยแพร่ภาพลักษณ์ใหม่ของสตรีดังที่กล่าวมาแล้วนี้ให้ประจักษ์ต่อสาธารณชน ซึ่งในบทความนี้จะมุ่งนำเสนอภาพลักษณ์ตัวละครหลัก (protagonist) ซึ่งเป็นผู้หญิงในบทละครพระราชนิพนธ์ของพระองค์ 2 เรื่อง ได้แก่ เรื่องมัทนะพาธา และเรื่องสาวิตรี

นางมัทนากับสิทธิการเลือกคู่ครองของสตรี

นางมัทนา เป็นตัวละครเอกซึ่งเป็นสตรีในบทละครพูดคำฉันท์เรื่อง มัทนะพาธา หรือตำนานแห่งดอกกุหลาบ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ในคำนำของบทละครเรื่องดังกล่าวอันแสดงให้เห็นถึงที่มาแห่งคดี ความว่า “ละครเรื่องนี้ไม่ได้เนื้อเรื่องหรือตัดตอนมาจากแห่งใด ๆ เลย จึงขอบอกไว้ให้ผู้อ่านทราบเพื่อจะไม่ต้องเสียเวลาไปเที่ยวค้นหาเรื่องนี้ในหนังสือโบราณใด ๆ เรื่องละครนี้ความตั้งใจเดิมของข้าพเจ้าจะแต่งขึ้นเป็นหนังสือสำหรับอ่านอย่างกวีนิพนธ์เท่านั้น แต่ได้มีญาติมิตรขอให้จัดเล่นออกโรง ข้าพเจ้าจึงตกลงตาม” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2544, หน้า 8-9)

ผู้ที่เคยอ่านบทละครเรื่องมัทนะพาธา คงจะพอระลึกได้ถึงบทสนทนาเมื่อมาয়াวินครลายมนตราแก่นางมัทนา แล้วสุเทษณ์ได้แถลงไขถึงความในใจที่ตนเองมีต่อมัทนาความว่า

“พี่นี่นะรักเจ้า	และจะเฝ้าประคับประคอง
คู่ชีวิตสนิทน้อง	บมิให้ระคางระคาย
พี่รักจะภูจนวล	บมิควรระอาละอาย
อันนารีกับชาย	ฤก็ควรจะร่วมจะรัก”

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2544, หน้า 32)

มธุรสวาจาอันเป็นคำสารภาพรักอย่างตรงไปตรงมาจากสุเทษณ์ ซึ่งเป็นเทพบุตรผู้เป็นใหญ่ก็น่าจะมีใจนางมัทนาให้กระทำผิดต่อความซื่อตรงแก่หัวใจได้ แม้ว่านางมัทนาเองนั้นหาได้มีคนรัก หรือคู่ครองอยู่แล้วแต่ประการใด กระนั้นในบทนารีปราโมทย์อันเป็นบทที่สุเทษณ์พยายามเกี่ยวนางมัทนาหลายกระบวนความนี้ ก็ไม่อาจซบกล่อมหัวใจนางมัทนาให้รับรักแก่สุเทษณ์ได้ ดังปรากฏในคำปฏิเสธรอย่างเด็ดเดี่ยวของนางมัทนาที่ว่า

“หม่อมฉันเป็นผู้ถือ	สัจจาหนึ่งคือ
ว่าแม่มิรักจริงใจ	
ถึงแม้จะเปนชายใด	ขอสมพาศไซ้
ก็จะมียอมพร้อมจิต	
ตั้งนี้ขอเทพเรื่องฤทธิ	โปรดช้าน้อยนิด
ข้าบาทขอบังคมลา”	

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2544, หน้า 36)

ตัวบทที่ยกมาข้างต้นนำมาซึ่งผลลัพธ์อันมิพึงปรารถนา กล่าวถึงนางมัทนา กลับถูกคำสาปของสุเทษณ์ ทว่านางมัทนาน้อมอุทิศตนยอมรับการลงทัณฑ์นั้นโดยดี เพื่อพิทักษ์ความบริสุทธิ์แห่งพรหมจารีที่มุ่งรักษาไว้แก่ชายที่นางรักทั้งหมดด้วยหัวใจที่มี ดังข้อความที่แสดงให้เห็นถึงความมั่นคงต่อความรักของตน ความว่า

“ข้าเทพศักดิ์สิทธิ์ซึ่ง	พระจะลงพระอาญา
ข้าเป็นแต่เพียงข้า	บมิมุ่งจะรอดดี...
อันโปรดให้เลือกตาม	ฤดีข้าณบัดนี้
ขอเป็นซึ่งมาลี	รุจิเรกวิไลยวรรณ...
ข้าขอแต่เพียงให้	มรุทรงพระการุญ
ให้ข้าได้ทำคุณ	และประโยชน์บ่ออยู่หมั่น”

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2544, หน้า 37-38)

นางมัทนาแม้ว่าจะยอมถูกคำสาปเป็นดอกไม้ แต่ก็ขอให้ได้ทำคุณประโยชน์ แก่สถานที่ที่ตนอยู่ ความในตอนนี้แสดงให้เห็นชัดเจนถึงลักษณะของตัวละคร นางมัทนา ที่ประกอบไปด้วยความกล้าหาญ จิตสำนึกต่อการกระทำตนให้เห็น ประโยชน์ และที่สำคัญ คือ ความมั่นคงต่อความรักของตัวเอง ซึ่งนับว่าสอดคล้องกับ คุณสมบัติของสตรีที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ เนื่องจากพระองค์มีปรารถนาให้สตรีสยามต้องแต่งงานเป็นสามีภรรยากับผู้ที่มี ด้รัก

สิ่งหนึ่งที่ปรากฏชัดเจนในบทละคร คือ การต่อกรกับความขัดแย้งระหว่าง นางมัทนา กับ สุเทษณ์ ซึ่งถ้าพิจารณาโดยแยกคางจะเห็นว่า สุเทษณ์ ซึ่งเป็นเทพบุตร นั้นมีอำนาจเหนือกว่านางมัทนา ทว่านางมัทนากล้าหาญที่จะแถลงไขความต้องการ ที่แท้จริงของตน และแถลงความอย่างตรงไปตรงมา สะท้อนให้เห็นถึงการที่ผู้หญิง พึ่งมีความเท่าเทียมกับผู้ชายในการเลือกคู่ครอง ยิ่งไปกว่านั้น สุเทษณ์ยังเป็นภาพแทน ของอำนาจ ซึ่งเปรียบเสมือนอำนาจที่บิดามารดามีต่อบุตรี ดังนั้นการที่นางมัทนา กล้าที่จะต่อกรกับ สุเทษณ์เช่นนี้ คือการประกาศให้บุตรีกกล้าหาญที่จะเอยวจากต่อ ผู้ปกครอง อย่างน้อยไม่ว่าผลลัพธ์จะเป็นเช่นใดแต่การที่ชื่อตรงต่อหัวใจของตนเองนั้น เป็นคุณสมบัตินี้สตรีพึงมี อีกทั้งการแจ้งความประสงค์ และความรู้อีกของตนต่อ ผู้ปกครองนี้ ยังเป็นแนวทางที่จะช่วยป้องกันไม่ให้เกิดการหย่าร้าง หรือการ “ตกนรก ทั้งเป็น” ดังที่ได้นำเสนอในพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ข้างต้น

ประเด็นที่เห็นได้ชัดเจนจากตัวบทที่ยกมาข้างต้นอีกประการหนึ่ง คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสอดแทรกการทำประโยชน์แก่ส่วนรวม

ของสตรีเอาไว้ในบถละครด้วย การที่นางมีมัทนาเลือกเป็นดอก “กุพูชก” ตามที่มายาจินเสนอนี้ ก็เพราะว่าดอกไม้ดังกล่าวไม่เพียงแต่สวยงามเท่านั้น หากแต่มีคุณสมบัติหลายประการ ได้แก่ “อันกุพูชกาหอม บริโภคอร่อยเพลิน รสหวานสีหวานเชิญ นรลิมเพราะเลิศรส กินแล้วระงับตรี พิธะโทษะหายหมด คือลมและดีลด พุชะเสมหะ เลื่อมสรรพ อีกทั้งเจริญกามา- มะคุณาภิรมย์นันท์ เย็นในอุราพลัน และระงับพยาธิ” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2544, หน้า 39) ซึ่งสอดคล้องกับคำขอร้องของนางมัทนาที่ว่า “ให้ข้าได้ทำคุณ และประโยชน์ปออยู่หมั่น”

ในบถละครเรื่องมัทนะพาธา นอกจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงพระราชนิพนธ์เพื่อนำเสนอภาพลักษณ์ใหม่ของสตรีให้เป็น “ผู้เลือก” มิใช่ “ผู้ถูกเลือก” อย่างที่ดำรงอยู่มาช้านานในสังคมสยาม พระองค์ได้สอดแทรกสอนให้สตรีรู้เท่าทันผู้ชาย พร้อมกับสอนการประพฤติปฏิบัติตนของสตรีควบคู่ไปด้วยเช่นกัน ความว่า

“อันหญิงยอมไม่อยาก	จะกระทำประดุจชาย
ความรักให้แก่ชาย	เพราะว่าเกรงจะดูแคลน
อันชื่อของหม่อมฉัน	ฤก็สุดจะหวงแหน
เกลียดหญิงที่แปรแปร้น	กละขวนบุรุษขม”

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2544, หน้า 74)

และ

“กระหม่อมฉันก็เคยทราบ	สุภาสิตบุราณว่า
บุรุษยามสิ้นเ็นหา	ก็พูดได้ละหลายลิ้น
ประจบนางและพลางกอด	พนอพลอดและปลอดปลิ้น
และหลอกเยาะวะนาริน...”	

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2544, หน้า 76)

จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำเสนอสิทธิสตรีในด้านการเลือกคู่ครองที่ตนรัก ในขณะเดียวกันพระองค์ก็ได้สอดแทรกเตือนสติให้รู้เท่าทันเล่ห์เหลี่ยมของบุรุษเพศด้วย เพราะความรักอันเป็นความหมายของชื่อ “มัทนา” นับเป็นสิ่งล้ำค่าของสตรีอันควรมอบให้แก่บุรุษที่สตรีพึงใจ มิใช่ให้แก่ผู้ที่รอรบเพียงเพราะถูกบังคับ พระองค์สนับสนุนให้สตรีมีความกล้าหาญที่จะเลือก

หรือกล่าวถึงความต้องการของตน โดยทรงชี้ให้เห็นว่าเมื่อกล่าวถึงเรื่องความรักอันเป็นความรู้สึกของหัวใจแล้ว ไม่สามารถมีผู้ใดมาบังคับให้มอบความรู้สึกนี้แก่ผู้ใดได้ หากเจ้าของมิยินยอม

นางสาวตรีกับปัญญาและหน้าที่เจกบุรุษ

บทละครเรื่องสาวตรี เป็นบทละครที่ดัดแปลงจากพระราชนิพนธ์ความเรียงซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแปลจากเรื่องสาวตรีฉบับภาษาอังกฤษ แม้ว่าบทละครเรื่องนี้จะ เป็นบทละครเรื่องสุดท้ายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทว่าพระองค์ก็ได้ละทิ้งพระราชปณิธานที่จะสร้างภาพลักษณ์ใหม่ของสตรีให้เกิดขึ้นในสยามประเทศ การประพันธ์บทละครเรื่องนี้แม้จะมีต้นรากมาจาก ปติวรตามหาตมฺยุปฺรฺว ใน วนปฺรฺว แห่งมหาภารตะ ทว่าพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เป็นคำประพันธ์ภาษาไทยได้อย่างลึกซึ้งงดงาม และสนับสนุนให้เห็นถึงภาพลักษณ์สตรีที่พระองค์ทรงมุ่งหวังให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสยาม

จุดเด่นของนางสาวตรี ผู้เป็นราชบุตรีของท้าวอศฺวตฺตี คือ ความเป็นผู้มีปัญญาเฉลียวฉลาดเฉียบแหลม อันแสดงถึงการได้มีโอกาสศึกษาด้านอักษรศาสตร์ และการทำหน้าที่ปกป้องพระสัสถยวาน ผู้เป็นสามี ซึ่งแท้ที่จริงแล้วหน้าที่ดังกล่าวมักเป็นหน้าที่ของผู้ชาย ดังที่กุสุมา รัชสมถิ และคณะ (2550, หน้า 121) ระบุว่า “บทบาทหน้าที่ของผู้ชายตามความคาดหวังของสังคมคือ การเป็นผู้คุ้มครองรักษาบุคคลหรือสิ่งที่อยู่ในพิทักษ์ของตน ซึ่งโดยทั่วไป ได้แก่ ผู้หญิง และทรัพย์สินต่าง ๆ ผู้หญิงที่ผู้ชายถือว่าเป็นอาณาพิทักษ์ของตนคือภรรยา โดยผู้ชายถือว่าตนมีศักดิ์เป็นเจ้าของ จึงมีหน้าที่คุ้มครองรักษาหญิงเหล่านั้น”

ในด้านของสติปัญญาของนางสาวตรี สอดคล้องกับพระราชประสงค์ให้ตราพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ซึ่งเปิดโอกาสให้สตรีมีโอกาสเรียนหนังสือภาคบังคับ และสอดคล้องกับการเปิดโรงเรียนวิชาชีพด้านต่าง ๆ ที่มุ่งให้สตรีมี “ปัญญา” ทั้งนี้ในเรื่องสาวตรีปรากฏบทเจรจา และการแสดงธรรมของนางสาวตรีที่มีต่อพระยมถึง 5 ครั้ง ซึ่งนับว่ามีโครงสร้างของสารที่ค่อนข้างชัดเจน ดังที่จะนำเสนอต่อไป

ตารางที่ 1 โครงสร้างบทเจรจาของนางสาวตรีต่อพระยม

รายละเอียด	ลำดับพร				
	ครั้งที่ 1	ครั้งที่ 2	ครั้งที่ 3	ครั้งที่ 4	ครั้งที่ 5
แสดงเจตนาขอติดตามสามี	x	x	-	x	-
กล่าวสรรเสริญพระยม หรือกล่าวถึงประวัติของพระยม	x	x	x	x	x
แถลงธรรมบูชาแก่พระยม	x	x	x	x	x
อธิบายถึงสาเหตุแห่งการขอพร	x	x	x	-	x
ขอพร	x	x	x	x	x

ตารางข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความเฉลียวฉลาดของนางสาวตรีในการเจรจากับพระยม ซึ่งเป็นภาพแทนของผู้มีอำนาจเหนือกว่าที่สามารถควบคุมชะตาชีวิตของผู้อื่นได้ ข้อความที่ปรากฏในบทสนทนาของนางสาวตรีนับเป็นมธุรสวาจาอันเป็นข้อเท็จจริงซึ่งพระยม ผู้เป็นธรรมจारीไม่อาจปฏิเสธได้ มีข้อสังเกตประการหนึ่งกล่าวคือ ในเกือบทุกครั้งที่นางสาวตรีกล่าวขอพรต่อพระยม นางสาวตรีจะอธิบายถึงสาเหตุที่ต้องขอพรในข้อ ๆ นั้น เช่น

“อันชนกขององค์พระภรรดา เคยได้เป็นราชามหาศาล
เป็นเคราะห์ร้ายทรงเดชเนตรพิการ ศัตรูพาลชิงไศสวรรยา
ขอประทานให้พระบิดุเรศ พระเนตรกลัดคืบคินดีมีสง่า
เพื่อพระองค์ได้ทรงพระเดชา ประคองพระสุริยาและอัคคี”

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2474, หน้า 68)

ลักษณะข้างต้นปรากฏในพรข้อที่ 1-3 และข้อที่ 5 ยกเว้นในพรข้อที่ 4 ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญ เนื่องจากการขอมีพระราชโอรส 100 พระองค์ ย่อมนำมาซึ่งการขอชีวิตของพระสัสถยวานในข้อถัดไป อันเป็นการช่วยชุบชีวิตของสามี และเป็นการพิทักษ์ปกป้องบุคคลที่ตนรักซึ่งโดยปกติเป็นหน้าที่ของผู้ชาย อีกทั้งการขอพรจากพระยมของนางสาวตรียังสะท้อนให้เห็นถึงวาทศิลป์ อันเป็นศิลปะชั้นสูงในการสื่อสารระหว่างบุคคล (interpersonal communication) ซึ่งเป็นผลลัพธ์จากการที่สตรีต้องปมเพาะว่าเรียนศึกษาจากแบบฉบับที่ดีอีกด้วย นอกจากนี้โครงสร้าง

วาทวิเคราะห์หรืออย่างเป็นระบบข้างต้นนี้สะท้อนให้เห็นถึงผลิตผลของการศึกษา ซึ่งถ้าได้มีโอกาสศึกษาอักษรศาสตร์อย่างจริงจังแล้วถึงขั้นสามารถเป็น “เจ้านายภาษา” ซึ่งสามารถใช้ภาษาได้ตามใจปรารถนาแล้ว แม้เป็นสตรีก็สามารถเณรมิต “सार” ที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลดังที่ได้นำเสนอในบทละครเรื่องนี้ได้

เมื่อพิจารณาตัวบทอันเกี่ยวเนื่องกับการเจรจาระหว่างพระยม และนางสาวตรี จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแสดงให้เห็นถึงพระราชประสงค์ที่มุ่งหวังให้สตรีชาวสยามที่สมรสแล้ว พึงปฏิบัติหน้าที่ “ผู้คุ้มครอง” ในฐานะเอกภรรยา ให้ถึงพร้อมอย่างเต็มกำลัง เต็มความสามารถ และเต็มใจ ดังจะเห็นได้ว่าทุกครั้งที่พระยมกล่าวเชิญนางสาวตรีให้ยุติการติดตามพระองค์ด้วงความปรากฏในตัวบท ได้แก่ “สาวตรี,หยุดเทอญ, เธอเดินมาโดยมรรคาล้าบากหน้อยไม่ บัดนี้นางทรมสงวนควรกลับไป” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2474, หน้า 67) “อนึ่งนางได้มาในครานี้ ไกลเต็มทีแล้วอนงค์จึงกลับไป” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2474, หน้า 68) “จงกลับเกิดสาวด่าอย่ากรำกราย อย่าผันผายเลยหนออีกต่อไป” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2474, หน้า 71) และ “กลับเสียที่เกิดนางนิรมล จะเดินดันต่อไปทำไม” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2474, หน้า 71) แม้นางสาวตรีจะถูกเชิญให้ยุติการติดตามพระยมถึง 4 ครั้ง ทว่าหาได้หวั่นไหว หรือย่อท้ออย่างใดไม่ กลับดั้นด้น และมุ่งมั่นติดตามพระองค์อย่างไม่หยุดยั้ง กระทั่งสามารถพิทักษ์ชีวิตของพระสัตยวานกลับคืนมาได้สำเร็จ นับว่าสะท้อนให้เห็นถึง “หน้าที่” ของสตรีที่เปลี่ยนแปลงไปตามพระราชประสงค์ได้อย่างเด่นชัด

สรุป

บทละครเรื่องมัทนะพาธาและเรื่องสาวตรี เป็นตัวอย่างอันเป็นรูปธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงพระราชประสงค์ และพระราโชบายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มุ่งนำเสนอภาพลักษณ์ใหม่ของสตรีชาวสยาม โดยใช้สื่อบทละครเป็นเครื่องมือสำหรับสื่อสารแก่ผู้รับสารจำนวนมากในคราวเดียว ทั้งนี้ภาพลักษณ์ใหม่ของตัวละครเอกซึ่งเป็นสตรีในบทละครทั้ง 2 เรื่องที่ยกมานี้สอดคล้องกับพระราชกรณียกิจของพระองค์ที่ทรงให้ความสำคัญกับการศึกษาของสตรี ควบคู่ไปกับการส่งเสริมสิทธิ และหน้าที่ของสตรี กล่าวได้ว่าพระองค์ทรงเผยแพร่พระราชปณิธาน อบรมบ่มเพาะ

ความเป็นอารยะ และค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงทัศนคติของผู้รับสาร ผ่านงานละครซึ่งเป็นโลกสมมุติที่เปิดโอกาสให้เกิดการต่อรองทางความคิดอย่างละมุนละม่อมได้แบบคายเป็นวิเทโศบายของการใช้สื่อศิลปะเพื่อชี้้นำการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของสยามประเทศอันสะท้อนความเป็นปราชญ์ด้านการละครของพระองค์อย่างแจ่มชัด อย่างไรก็ตามการสร้างภาพลักษณ์ใหม่ของสตรีชาวสยามให้ปรากฏแก่สาธารณชนนี้ นับว่าเป็นประโยชน์ยิ่งแก่ประเทศไทย ซึ่งอยู่ท่ามกลางภาวะการปรับปรุงเชิงโครงสร้างและกำลังดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไปเพื่อพัฒนาประเทศไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ สอดคล้องกับพระราชปณิธานของพระองค์ที่ว่า “สิ่งใดเป็นประโยชน์แก่ประชาชนก็เท่ากับเป็นประโยชน์แก่ตัวเราเอง เพราะถ้าผู้ที่เป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินได้ความสุขแล้ว ก็เหมือนตัวเราได้รับความสบาย” (ราชกิจจานุเบกษา, 2457, หน้า 571)

รายการอ้างอิง

- กัญญรัตน์ เวชชศาสตร์. (2557). พระนลคำหลวง หัวใจนักรบ และมีทัชนะพารา
พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 6: หนังสือดีที่วรรณคดีสโมสรยกย่อง. ใน กรมศิลปากร,
การสัมมนาทางวิชาการ “100 ปี วรรณคดีสโมสร” (หน้า 1-36). กรุงเทพฯ:
สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. (เอกสารจัดสำเนา)
- กุสุมา รัชชมณี, เสาวณิต จุลวงศ์ และสายวรุณ น้อยนิมิต. (2550). *ศักดิ์ศรีและ
ความอับอายในวรรณกรรมไทย*. กรุงเทพฯ: แมคค่าผาง.
- ข่าวงานเศกสมรส ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าบัวเจ้าสาวลงทะเบียนการเศกสมรสที่ศาลา
ว่าการกระทรวงวัง. (2462, 8 มิถุนายน). *ราชกิจจานุเบกษา*, หน้า 625-626.
- ธนสิน ชุตินทรานนท์. (2559). *การเสริมสร้างความเป็นไทยโดยใช้การสอนแบบละคร
เป็นฐานแก่นิสิตนักศึกษาปริญญาบัณฑิต*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต,
สาขาวิชาอุดมศึกษา, คณะครุศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประกาศกระแสพระบรมราชโองการ ทรงชมเชยคุณหญิงพิเชตฯ กับพวกเพื่อนสตรีที่ได้
พร้อมกันช่วยออกเงินซื้อปืนให้เสียป่า. (2463, 29 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*,
หน้า 1625-1627.
- ประยูร เบญจวงศ์. (2532). สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ากับการพัฒนาภูมิปัญญาของ
สังคมไทย. *วารสารวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 11(2), 2-15.
- ปิ่น มาลากุล. (2520). *งานละครของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ปิ่น มาลากุล. (2531). *พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพฯ: อักษรไทย.
- ปิยนาด บุณนาค และคณะ. (2554). *พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*.
กรุงเทพฯ: โอเดียนสแควร์.
- ปิยวดี มากพา. (2554). ละครพูดในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว:
แนวคิดการใช้ศิลปะเพื่อการพัฒนา. *วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 13(1), 41-45.
- พระราชกฤษฎีกาให้ใช้คำนำนามสตรี. (2460, 15 กรกฎาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*,
หน้า 326-330.

- พระราชกฤษฎีกาให้ใช้คำนำนามสตรีเพิ่มเติม. (2464, 18 กันยายน). *ราชกิจจานุเบกษา*, หน้า 242-243.
- พระราชดำรัสตอบในการเปิดโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์. (2457, 14 มิถุนายน). *ราชกิจจานุเบกษา*, หน้า 567-571.
- พระราชบัญญัติประถมศึกษา พระพุทธศักราช 2464. (2464, 23 กันยายน). *ราชกิจจานุเบกษา*, หน้า 246-289.
- พูนพิศ อมาตยกุล (บรรณานุกรม). (2554). *พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการดนตรี*. กรุงเทพฯ: หยินหยาง การพิมพ์.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2474). *สวาทรี*. พระนคร: พระจันทร์.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2544). *มัทนะพาธา ตำนานดอกกุหลาบ*. กรุงเทพฯ: ไพลินบุ๊คเน็ต.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2553). *บทความหนังสือพิมพ์เรื่อง โคลนติดล้อ ของอัครพาทู*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รายงานการเปิดโรงเรียนเบญจมราชาลัย สถานที่สำหรับฝึกหัดอาจารย์ฝ่ายสตรี. (2456, 28 ธันวาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*, หน้า 2239-2241
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. (2557). *วรรณศิลป์ในวรรณคดีที่ได้รับยกย่องจากวรรณคดีสโมสร*. ใน *กรมศิลปากร, การสัมมนาทางวิชาการ "100 ปี วรรณคดีสโมสร"* (หน้า 1-28). กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. (เอกสารอัดสำเนา)
- เรื่องพระราชทานเงินตั้งโรงเรียนสตรี. (2457, 24 พฤษภาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*, หน้า 428.
- สวระ มีผลกิจ. (2551). *ราชสำนักฝ่ายใน สมัยรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส.